

MILJØVERNDEPARTEMENTET
FORNYINGS- OG ADMINISTRASJONSDEPARTEMENTET
BARNE- OG LIKESTILLINGSDEPARTEMENTET

Handlingsplan 2007 - 2010

Miljø- og samfunnsansvar i offentlige anskaffelser

Forord

Regjeringen ønsker at forbruk og produksjon skal være mest mulig bærekraftig. Offentlig sektor må gå foran og vise vei når de selv handler på markedet. Økt vekt på miljø, livsløpskostnader og positivt omdømme kan også bidra til en bedre og mer økonomisk effektiv offentlig sektor.

Vi mener at offentlig sektor, som en stor kunde, har et spesielt ansvar for å bidra til at miljøbelastningene knyttet til innkjøp blir minimale. Ved å være krevende kunde kan vi også hjelpe næringslivet til å bli mer konkurransedyktige i et marked der etterspørselen etter miljøteknologi øker raskt. Ved å stille krav bidrar vi til at informasjon om varene blir mer tilgjengelig.

Etiske/sosiale hensyn ved innkjøp er et tema som også blir mer og mer aktuelt. Vi vil medvirke til at offentlige virksomheter får nødvendig kompetanse til å følge opp dette.

Offentlige virksomheter må tilrettelegge for miljø- og samfunnsansvar gjennom sine styringssystem og øke sin kompetanse på området. Undersøkelser viser at dette er de største hindringene mot at miljø og etiske hensyn er godt integrert i offentlige anskaffelser i dag.

Dette ønsker vi å gjøre noe med, og regjeringen besluttet derfor å utarbeide en treårig handlingsplan for miljø- og samfunnsansvar i offentlige anskaffelser. Handlingsplanen vil bl.a. sees i sammenheng med regjeringens klimamelding som også legges frem før sommeren 2007. Handlingsplanen blir også et viktig element i videreføringen og forsterkningen av prosjekt Grønn stat, og den inneholder bl.a. en egen miljøpolitikk for statlige innkjøp. Hovedtrekkene i handlingsplanen er presentert i St.meld. nr. 26 (2006–2007) Regjeringens miljøpolitikk og rikets miljøtilstand.

Arbeidet med handlingsplanen har vært fulgt av en interdepartemental arbeidsgruppe og bygger bl.a. på råd og anbefalinger fra det bredt sammensatte nasjonale panelet for miljøbevisste innkjøp (www.innkjops-panelet.no). Vi takker panelet og alle andre aktører som har bidratt med innspill til handlingsplanen.

Handlingsplanen er tilgjengelig på [/www.regjeringen.no/nb/dep/md](http://www.regjeringen.no/nb/dep/md)

Helen Bjørnøy
Miljøvernminister

Heidi Grande Røys
Fornyings- og administrasjonsminister

Karita Bekkemellem
Barne- og likestillingsminister

Innholdsfortegnelse

1. Sammendrag og konklusjoner	4
2. Bakgrunn, status og formål	6
2.1 Bakgrunn og avgrensning	6
2.2 Status	7
2.2.1 EU-undersøkelsen fra 2005	7
2.2.2 OECD-undersøkelsen	9
2.2.3 Evaluering av prosjekt Grønn stat fra 2006	10
2.3 Mål og prioriteringer	10
2.3.1 Miljøhensyn	11
2.3.2 Etisk forsvarlige innkjøp (økt samfunnsansvar)	14
2.3.3 Effektiv offentlig sektor	14
2.3.4 Konkurransedyktig næringsliv	17
3. Virkemidler og tiltak	18
3.1 Staten skal gå foran	18
3.1.1 Miljøledelse i staten – videreføring av prosjekt Grønn stat	19
3.1.2 Miljøpolitikk for statlige innkjøp	21
3.1.3 Sosiale og etiske krav	21
3.2 Kommunesektoren	24
3.2.1 Programmet Livskraftige kommuner og prosjekt Grønne energikommuner	25
3.2.2 Økologisk mat i kommunene	25
3.3 Kompetansetiltak, verktøy og nettverk	26
3.3.1 Veiledende produktkriterier og konkurransegrunnlag	26
3.3.2 Oppdatere og videreutvikle øvrige verktøy og veiledninger	27
3.3.3 Integrering av miljø i innkjøpsopplæringen	27
3.3.4 Kompetanse knyttet til etisk ansvar	27
3.3.5 Tiltak for å gjøre kompetansen tilgjengelig både sentralt og regionalt	27
3.4 Særlig innovasjonsdrivende tiltak	28
3.5 Rapportering og data	29
3.5.1 Bedre statistikk og rapportering gjennom StatRes	30
3.5.2 Veiledning om indikatorer og rapportering til internt bruk i virksomhetene	30
3.6 Regelverk – lov om offentlige anskaffelser	31
3.7 Internasjonalt samarbeid	31
4. Økonomiske og administrative konsekvenser	32

1. Sammendrag og konklusjoner

Regjeringen vil medvirke til at det offentlige går foran som ansvarlig forbruker og etterspør miljøvennlige varer og tjenester som er tilvirket etter høye etiske og sosiale standarder. Regjeringen legger derfor frem en treårig handlingsplan for miljø- og samfunnsansvar i offentlig innkjøp med følgende hovedpunkter:

Mål og prioriteringer:

- Miljø- og etiske/sosiale hensyn i offentlige anskaffelser skal bidra til en effektiv offentlig sektor og et konkurransedyktig næringsliv.
- Det er et mål at miljøbelastningen knyttet til offentlige anskaffelser minimeres. I arbeidet med miljøhensyn i offentlige innkjøp vil tiltak knyttet til klima og energi, helse- og miljøfarlige kjemikalier og biologisk mangfold prioriteres. Produktgruppene bygg- og eiendomsforvaltning, transport og bil, mat, IKT-utstyr og nettmøter, tekstiler og medisinsk/hygienisk forbruksmateriell vil bli prioritert. I tillegg kommer sentrale produktgrupper knyttet til kontorvirksomhet.
- Regjeringen legger vekt på at offentlig sektor gjennom sine innkjøp skal ta samfunnsansvar ved å bidra til etisk forsvarlig produksjon, handel og forbruk. Dette inkluderer det som også gjerne omtales som "rettferdig handel". Sentralt i dette vil være å bidra til "åpenhet/sporbarhet i verdikjeden" slik at man kan få

dokumentert at produktene er produsert på en etisk forsvarlig måte.

Virkemidler og tiltak:

- 1 Det innføres en egen miljøpolitikk for statlige innkjøp med konkrete krav til statlige virksomheter innen prioriterte produktgrupper. Denne skal gjelde fra 1.1.2008.
- 2 Statlige virksomheter med betydelige miljøkonsekvenser bes innføre tredjeparts sertifiserte miljøledelsessystemer. Øvrige statlige virksomheter skal ha et enkelt miljøledelsessystem, jf. bl.a. veileder for miljøledelse i staten (prosjekt Grønn stat).
- 3 Regjeringen vil medvirke til at kommuner og fylkeskommuner også har økt fokus på miljø- og samfunnsansvar i egne innkjøp, bl.a. gjennom samarbeid med Kommunenes Sentralforbund og gjennom kompetansetiltak.
- 4 Legge til rette for økt kompetanse, veiledning og verktøy for innkjøperne.
- 5 Fremme tiltak som stimulerer til innovasjon og bærekraftig næringsutvikling, herunder fremme utnyttelse av forsknings- og utviklingskontrakter under Innovasjon Norge for å stimulere til samarbeid mellom bedrifter og offentlige kunder om miljøteknologi.

- 6 Legge til rette for bedre data, indikatorer og rapportering om miljøeffektene av offentlige innkjøp gjennom veiledning og statusundersøkelser. Statistisk sentralbyrås pilotprosjekt "StatRes-miljø" vurderer indikatorer og kartlegger tilgjengeligheten av eksisterende og nye data.
- 7 Regjeringen vil kartlegge det handlingsrommet som dagens regelverk gir, og hvordan etiske og sosiale krav kan fremmes ved offentlige anskaffelser. Regjeringen vil videre få utformet en veileder for offentlige innkjøpere i hvordan de kan fremme etiske og sosiale krav. Basert på veilederen, og praktiske eksempler, vil det bli etablere et opplærings- og rådgivningstilbud for innkjøpere i offentlig sektor
- 8 Samarbeide nært med andre relevante land gjennom FN, EU og Nordisk ministerråd bl.a. for å utvikle kriterier, praktiske verktøy og indikatorer.

Det er et mål at miljøbelastningen knyttet til offentlige anskaffelser minimeres, her fra en videokonferanse.

2. Bakgrunn, status og formål

2.1 Bakgrunn og avgrensning

Offentlig sektor - staten, fylkeskommunene og kommunene - påvirker miljøet og sosiale forhold både i Norge og internasjonalt som forbruker, som produsent, som byggherre og som eiendomsforvalter. Vi påvirker gjennom bl. a. kjøp av konkrete produkter og tjenester, og på andre måter som f. eks. valg av transportløsninger, energibruk, hvordan vi bidrar til at det blir mindre avfall og hvilke krav vi stiller til underleverandører. Offentlig sektor kjøper årlig inn varer og tjenester for rundt 275 milliarder kroner (2005). Staten alene kjøper for rundt 100 milliarder kroner hvert år.

Dagens samfunn stiller økte forventninger til individene og virksomheters samfunnsansvar på det økonomiske, sosiale og miljømessige området. Enkeltindivider og virksomheters valg og bevissthet om miljøkonsekvenser og sosiale forhold er av vesentlig betydning for å løse de alvorlige miljøutfordringene verden står overfor, og for å bidra til og skape en sosialt sett mer rettferdig verden. Begrepet bedriftenes samfunnsansvar ("Corporate Social Responsibility (CSR)) har fått økt utbredelse og regjeringen støtter aktivt næringslivets og virksomheters arbeid med dette. Begrepet 'samfunnsansvar' forstås vanligvis som bedrifters og organisasjoners bidrag til en

positiv økonomisk, sosial/etisk og miljømessig sett bærekraftig utvikling. Dette innebærer at virksomheter på frivillig basis integrerer sosiale og miljømessige hensyn i sin virksomhet og i sin interaksjon med bl.a. underleverandører. Med samfunnsansvar menes både å sikre at regelverket blir overholdt, men også å gå ut over regelverket og fremme bl.a. arbeiderrettigheter og miljøhensyn¹. Det gjennomføres viktig arbeid i næringslivet med å fremme miljøinformasjon til produkter, bl.a. gjennom bruk av frivillige, offisielle miljømerker som Svanen og EU-blomsten, samt gjennom innføring av tredjeparts verifiserte miljøledelsessystemer som ISO 14001 og Miljøfyrtårn. Det er for øvrig for tiden under utvikling en ISO-standard for virksomheters samfunnsansvar (ISO 26000).

Regjeringen mener at offentlige virksomheter bør gå foran og være ansvarlige forbrukere som etterspør miljøvennlige varer og varer som er tilvirket etter høye etiske og sosiale standarder. Regjeringen ser på tiltak for å fremme miljø- og samfunnsansvar i offentlige anskaffelser som et viktig supplement til mer strukturelle tiltak, øvrige reguleringer og økonomiske virkemidler for å fremme en mer bærekraftig samfunnsutvikling. Miljøvennlige innkjøp er også et viktig redskap for å fremme en effektiv offentlig sektor og stimulere til utvikling av miljøteknologi

¹ Jf. bl.a. EUs definisjon av bedriftenes samfunnsansvar (Corporate Social Responsibility): "CSR is a concept whereby companies integrate social and environmental concerns into their business operations and in their interactions with their stakeholders on a voluntary basis. Being socially responsible means not only fulfilling legal expectations, but also going beyond compliance and investing "more" into human capital, the environment and the relations with stakeholders." (EUs grønnbok om CSR, 2001)

og miljøeffektive produkter - og gjennom det bidra til et konkurransedyktig næringsliv.

Miljøhensyn i offentlige innkjøp har vært på den internasjonale dagsorden siden 1992 da FN oppfordret verdens regjeringer til å utvise lederskap gjennom offentlige anskaffelser for å bidra til et mer bærekraftig produksjons- og forbruksmønster. I 2002 fulgte OECD opp med en egen anbefaling om miljøbevisste offentlige innkjøp, og siden 2003 har EU-kommisjonen vært aktiv pådriver. Stadig flere land ser nå også på konkrete tiltak for å fremme etiske og sosiale hensyn gjennom offentlige anskaffelser. Norge har lenge arbeidet med tiltak for å fremme miljøhensyn ved offentlige innkjøp, og det er oppnådd positive resultater av arbeidet. Likevel er det et godt stykke igjen før miljøhensyn er godt integrert i innkjøpsprosessen. For sosiale/etiske hensyn er vi kommet enda kortere. Regjeringen ønsker et løft på begge disse områdene og legger derfor frem denne handlingsplanen om miljø- og samfunnsansvar i offentlige innkjøp.

Handlingsplanen er i hovedsak rettet mot anskaffelser som foretas av offentlige oppdragsgivere omfattet av lov om offentlige anskaffelser, dvs. anskaffelse av varer, tjenester og bygge- og anleggsarbeider, og i tillegg konsesjonskontrakter. Dette er kontrakter som omfatter både staten, fylkeskommuner og kommuner. Regjeringen vil oppfordre offentlige virksomheter og andre virksomheter som ikke er omfattet av det offentlige regelverket, til å utarbeide liknende retningslinjer for sine innkjøp. Det vises bl.a. til St.meld. nr. 13 (2006–2007) "Et aktivt og langsiktig eierskap" hvor bl.a. regjeringens forventninger om samfunnsansvar i selskaper med statlig eierskap er omtalt.

Offentlig sektor påvirker også miljøet og sosiale forhold gjennom finansielle investeringer, bla. har Statens Pensjonsfond Utland lagt til grunn etiske retningslinjer for sin investeringspraksis. Universell

utforming² kan også relateres til miljø- og samfunnsansvar. Det er utarbeidet egen handlingsplan for universell utforming³ og veileder om universell utforming i offentlige anskaffelser.

Regjeringen har direkte styringsrett over statlige etater og vil legge særlig vekt på å fremme tiltak som gjør at statlig aktivitet underlagt instruksjonsmyndighet, er langt fremme på dette området. Handlingsplanen inneholder derfor en egen miljøpolitikk for statlige innkjøp.

2.2 Status

Det er gjennomført flere undersøkelser knyttet til miljøhensyn ved offentlige innkjøp bl.a. i regi av OECD⁴, EU-kommisjonen⁵, Nordisk ministerråd og GRIP senter. Prosjekt grønn stat ble evaluert i 2006, og innkjøp i statlige virksomheter var en del av denne evalueringen.

Undersøkelsene viser at det er et godt stykke igjen før miljøhensyn er godt integrert i innkjøpsprosessen til den enkelte virksomhet. Det er ikke gjennomført tilsvarende undersøkelser knyttet til hvordan en kan fremme etiske og sosiale hensyn ved innkjøp av varer og tjenester.

2.2.1 EU-undersøkelsen fra 2005

EU-kommisjonen gjennomførte i 2005 en statusundersøkelse om miljøbevisste innkjøp i medlemslandene. I denne undersøkelsen deltok også Norge. Spørsmålene i studien ble rettet til innkjøpsansvarlige i offentlige virksomheter.

Som del av undersøkelsen ble et utvalg av anbuds-dokumenter gjennomgått for å se i hvilken grad miljøkriterier var en del av anbudsgrunnlaget. Studien viste at i Norge ble det i ca. 40 % av anbudene stilt en-tre miljøkriterier. Bare i ca. 3 % av anbudene ble

² Med universell utforming menes utforming eller tilrettelegging av hovedløsningen i de fysiske forholdene slik at virksomhetens alminnelige funksjon kan benyttes av flest mulig. Hensikten med universell utforming er å forenkle livet for alle ved å sikre at produkter, kommunikasjonsmidler, bygde omgivelser med mer blir anvendelig for flere mennesker med små eller ingen ekstra kostnader.

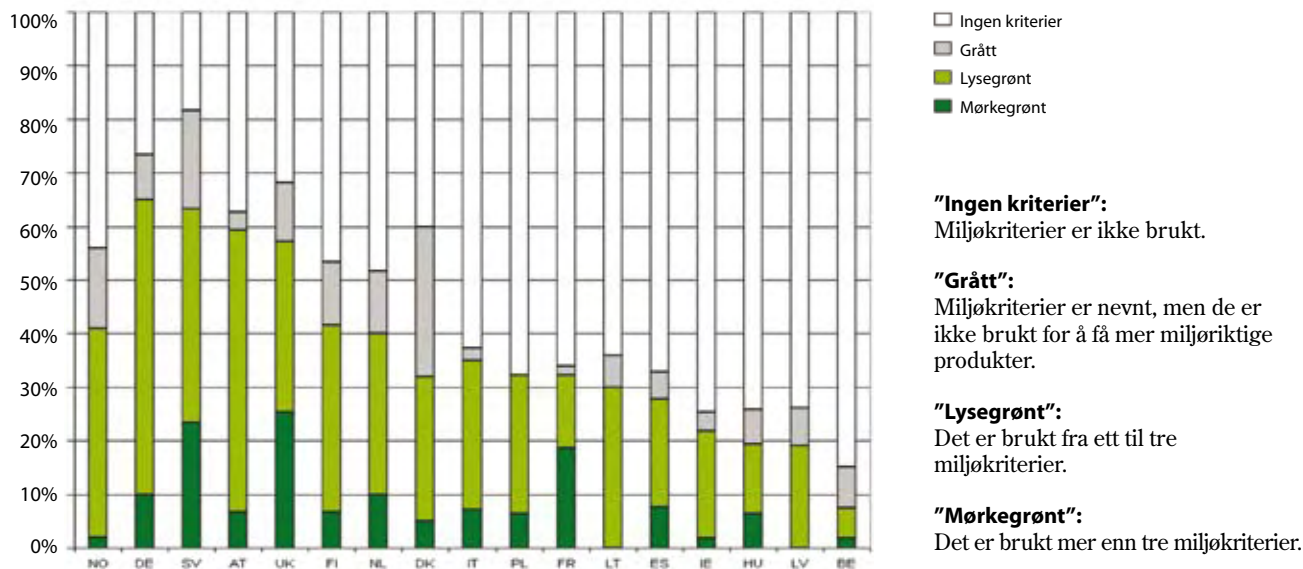
³ Regjeringens handlingsplan for økt tilgjengelighet for personer med nedsatt funksjonsevne er å finne på <http://www.universell-utforming.miljo.no>

⁴ OECD, Council Recommendation on Improving the Environmental Performance of Public Procurement: Report to Council, 1. september 2006.

⁵ Virage Environment and Management, Green Public Procurement in Europe – 2005/2006 status overview, 24. mars 2006.

det stilt mer enn tre miljøkriterier. På dette området ligger Norge blant de åtte beste landene i Europa. Vi kommer likevel dårligere ut enn land vi liker å sammenligne oss med, som f.eks. Sverige og Danmark.

I landene som ligger lengst fremme, har det i mange år vært en bevisst satsing fra myndighetene for å fremme miljøhensyn i offentlige anskaffelser. Figur 1 sammenstiller resultatene av denne undersøkelsen.

Figur 1: Andel anbudsdokumenter med miljøkriterier.

De 5 viktigste hindringene for miljøbevisste offentlige innkjøp i Norge slik de fremkommer i EU-undersøkelsen i 2005 er oppsummert i tabell 1:

Tabell 1: Hindringer for å innføre miljøbevisste innkjøp hentet fra EU-studien 2005. "Grønne-7" er de 7 beste statene i EU, mens "Andre-18" er de resterende.

Hindring	Norge	EU	Grønne-7	Andre-18
Mangel på kunnskap om miljø og hvordan utvikle miljøkriterier	52 %	35 %	27 %	37 %
Mangel på ledelsesstøtte (inkludert penger og tid), strategisk fokus og virksomhetspolicy som fremmer grønne offentlige innkjøp.	42 %	33 %	34 %	32 %
Oppfatning om at miljøtilpassede produkter er dyrere enn andre produkter	35 %	44 %	46 %	38 %
Mangel på praktiske verktøy og informasjon (f.eks. håndbøker og internett-verktøy)	34 %	25 %	21 %	30 %
Mangel på opplæring for innkjøpere	34 %	25 %	24 %	27 %

Sammenlignet med EU-landene føler norske innkjøpere i større grad behov for kunnskap og tilgang til miljøkriterier, støtte fra ledelsen, tilgang til verktøy og informasjon, samt opplæring, men tror i mindre grad at miljøtilpassede varer er dyrere. Andre undersøkelser, bl.a. evaluering av Grønn stat i 2006, peker på tilsvarende barrierer.

Fra tidligere norske undersøkelser vet vi at innkjøpere har en positiv holdning til miljø, og tror at de kan bidra mye på området. Tabellen under synliggjør hvilke effekter eller resultater innkjøperne mener man kan oppnå ved å innarbeide miljøhensyn.

Tabell 2: Svarene er hentet fra GRIPs statusundersøkelse i 2001 (som er den siste nasjonale statusundersøkelsen som er gjennomført).

Påstand	Helt enig	Delvis enig	Delvis uenig	Helt uenig	Vet ikke
Som innkjøper kan vi gjøre mye for å påvirke miljøsituasjonen knyttet til vår virksomhet.	43 %	37 %	11 %	6 %	3 %
Det er en viktig oppgave for oss å innarbeide miljøhensyn ved innkjøp.	38 %	35 %	16 %	7 %	3 %
Det er bra å legge vekt på miljøhensyn, fordi det fører til bedre kvalitet på de produkter og tjenester vi kjøper inn.	23 %	44 %	21 %	6 %	5 %
Vi arbeider med miljøspørsmål ved innkjøp først og fremst som følge av policyvedtak.	19 %	28 %	25 %	25 %	3 %

2.2.2 OECD-undersøkelsen

OECD gjennomførte i 2005/2006 en undersøkelse for å se i hvilken grad og hvor effektivt OECD-land følger opp miljøhensyn i offentlige innkjøp, samt hva som er de største barrierene. Også i denne undersøkelsen er mangel på kompetanse hos innkjøpere den barrieren som nevnes flest ganger. En annen barriere er at innkjøpere ofte vektlegger anskaffelseskostnader i stedet for totale livsløpskostnader, og dette medfører at miljøvennlige løsninger ikke vinner frem. OECD konkluderer med fire områder som kan forbedres i de enkelte lands politikk og programmer for miljøbevisste offentlige anskaffelser:

- Etablering av tiltak knyttet til varer og tjenester som har størst miljømessig potensial
- Identifisere tiltak som både gir økonomiske og miljømessige gevinster
- Etablere mål knyttet til både miljømessige og finansielle gevinster
- Forbedre rapportering og data som gjør det mulig å måle resultatene av satsingen

2.2.3 Evaluering av prosjekt Grønn stat fra 2006

I 2001 ble det satt som mål at alle statlige virksomheter innen 2005 skulle ha innført et enkelt system for miljøledelse som integrert del av organisasjonens styringssystem (Grønn stat), jf. boks 5 Miljøledelsessystemer. Det ble utviklet en egen veileder for dette hvor områdene innkjøp, avfall, energibruk og transport ble utpekt som prioriterte områder. Grønn stat ble evaluert av Statskonsult i 2006⁶, og evalueringen viste at ca. 50–60 % av de statlige virksomhetene har innført et enkelt miljøledelsessystem. Cirka 10–20 % har ikke startet opp, og de resterende er i gang med å innføre miljøledelse i virksomheten. Enkelte statlige virksomheter har også innført et tredjeparts verifisert system for miljøledelse som Miljøfyrtårn (12 statlige virksomheter) eller ISO 14001 (sju statlige virksomheter, bl.a. Miljøverndepartementet og Statsbygg).

Evalueringen viser at det i liten grad har vært rapportert på resultatene av miljøtiltakene i den enkelte virksomhet. Det er derfor vanskelig å si noe om de samlede virkningene av Grønn stat med hensyn til miljø- og økonomiske gevinster. Kartleggingen viser imidlertid at mange oppfatter at Grønn stat bidrar til miljøforbedringer og i noen grad til økonomiske innsparinger. Dette gjelder særlig på områdene avfall, energi og innkjøp. Cirka 2/3 av departementene gav uttrykk for at Grønn stat burde fortsette, mens alle mente at statlige virksomheter

bør være ansvarlige for å ta miljøhensyn i driften. Undersøkelsen viser også at de færreste statlige virksomheter hadde innført et system for miljøledelse dersom det ikke hadde blitt stilt krav om det. Et gjennomgående ønske fra statlige virksomheter er mer konkrete råd og ”oppskrifter”, bl.a. om hvilke tiltak som bør gjennomføres. Det påpekes også behov for bedre kompetanse og viktigheten av krav til rapportering og dokumentasjon, bl.a. for at miljøtiltak skal gis prioritet av ledelsen og for å kunne tydeliggjøre resultater.

2.3 Mål og prioriteringer

Offentlig sektor skal bidra til økt verdiskaping i samfunnet ved å sikre mest mulig effektiv ressursbruk ved offentlige anskaffelser basert på forretningsmessighet og likebehandling. Offentlig sektor skal opptre med stor integritet slik at allmennheten har tillit til at offentlige anskaffelser skjer på en samfunnstjenlig måte. Disse prinsippene er fastsatt i lov om offentlige anskaffelser.

Regjeringen vil gjennom denne handlingsplanen utdype hvilke tiltak som skal iverksettes for å fremme miljø- og samfunnsansvar i offentlige anskaffelser. Det legges særlig vekt på å fremme tiltak som bidrar til økt verdiskaping ved å se miljø- og samfunnsansvar i nær sammenheng med tiltak som fremmer en effektiv offentlig sektor og et konkurransedyktig næringsliv. Disse elementene er nært knyttet sammen og griper inn i hverandre.

Overordnet mål:

- Anskaffelser i offentlig sektor bør skje med et minimum av miljøbelastning og med respekt for grunnleggende arbeiderrettigheter og menneskerettigheter.
- Miljø- og etiske/sosiale hensyn i offentlige anskaffelser skal være et redskap som bidrar til en effektiv offentlig sektor og et konkurransedyktig næringsliv.

⁶ Statskonsult: Evaluering av Grønn stat, rapport 31. oktober 2006.

2.3.1 Miljøhensyn

Ved innkjøp av varer og tjenester er det et stort potensial for reduserte miljøbelastninger. Ulike løsninger som dekker samme behov, kan gi svært forskjellig miljøbelastning. Det må derfor allerede ved planlegging av en anskaffelse tas hensyn til miljøkonsekvensene, og miljøkriterier må inn i anbudsdocumentene og tildelingskriteriene. Loven om offentlige anskaffelser stiller krav om at det ved planlegging av den enkelte anskaffelse skal tas hensyn til miljømessige konsekvenser av anskaffelsen (loven § 6). Denne bestemmelsen ble innført i norsk regelverk i 2001.

Det er et mål at miljøbelastningen knyttet til offentlige anskaffelser minimeres. I arbeidet knyttet til miljøansvar i offentlige innkjøp vil regjeringen særlig fokusere på tiltak rettet mot klima og energi, helse- og miljøfarlige kjemikalier og biologisk mangfold. Avfallsforebygging og effektiv ressursutnyttelse er en del av dette.

De offisielle miljømerkene Svanen og EU-blomsten og merket for økologisk mat (Ø-merket) er tredjeparts sertifiseringsordninger som tydeliggjør og gir informasjon om de beste miljøvalgene innenfor ulike produktkategorier, jf. boks 2. Flere tjenesteleverandører har innført tredjeparts verifiserte miljøledelsesystemer. Regjeringen ønsker å støtte opp om disse ordningene også gjennom tiltak for å fremme miljøansvar i offentlige anskaffelser.

Hovedtyngden av offentlige virksomheter er kontorbedrifter med innkjøp som i hovedsak dreier seg om kontormateriell og -maskiner, elektrisitet og oppvarming, rengjøring, kantinedrift og transporttjenester. En del offentlige virksomheter er også betydelige leverandører av produkter og tjenester og er involvert i bl.a. omfattende bygg- og anleggsvirksomhet, og er storkunde av transporttjenester og tekstiler etc.

Basert på nasjonale og internasjonale erfaringer ønsker regjeringen å prioritere følgende produktområder i en satsing på miljøansvar i offentlige virksomheter:

- Bygg- og eiendomsforvaltning, inkludert energibruk og tropisk tømmer
- Transport og bil inklusive tjenestereiser
- Mat
- Tekstiler inkludert vask og rens
- Medisinsk/hygienisk forbruksmateriell
- IKT-utstyr og nettmøter
- Kontormøbler, trykksaker, papir og kontorrekvisita, renholdstjenester og hotelltjenester (sentrale produktgrupper knyttet til kontorvirksomhet)

Prioriteringen er basert på produktenes miljøbelastning pr. enhet og på grunnlag av omfanget av innkjøpene i det offentlige.

På disse områdene bør andelen offentlige anbud og innkjøp med relevante miljøkrav øke betydelig de neste tre årene.

Eksempler på økologiske matvarer merket med Ø-merket og MaxHavelaarmerket for Fairtrade, rettferdig handel.

Boks 1: Miljøhensyn integrert i byggeprosess (bygging av den nye operaen i Bjørvika)

Ved bygging av den nye operaen i Bjørvika har miljøhensyn vært integrert i prosessen fra starten av. Det skal bl.a. satses på energieffektivisering, og operaen vil få Norges største solcellepanel. Statsbygg er byggherre og har ansvaret for at miljøhensyn blir ivaretatt. Statsbygg har også ansvaret for å kjøpe inn utstyr til operaen, som interiør, verkstedutstyr, lyd/bilde og IKT. Her har man fastsatt tre miljømål, hvorav ett er energirelatert. De øvrige målene gjelder kjemikalier, biologisk mangfold, levetid/holdbarhet og avhending.

Operaen i Bjørvika. Foto/Gjerholm design.

Boks 2: Merkeordningene Svanen, Blomsten, Ø-merket og Max Havelaar

Svanen og Blomsten

Det finnes i dag to offisielle miljømerkeordninger på det norske markedet, Svanemerket og EU-blomsten. Svanemerket er en felles miljømerkeordning for Norge, Finland, Sverige, Island og Danmark. Formålet med ordningene er å veilede forbrukerne til å velge de minst miljøbelastende produktene på markedet. For at et produkt skal kunne bli merket, må produsent eller importør legge frem dokumentasjon for at produktet oppfyller en rekke krav til bl.a. råmaterialer, utslipp fra produksjonen, energiforbruk, helse- og miljøskadelige stoffer og emballasje. Det stilles også krav til produktets kvalitet og funksjon. Utviklingen av miljøkriterier for Svanen og Blomsten skjer i full åpenhet i samarbeid med eksperter og produsenter. Det finnes i dag flere tusen svanemerkede produkter innenfor mer enn 67 vare- og tjenesteområder.

Ø-merket

I økologisk landbruk tas det ekstra miljøhensyn, og det er en målsetting å basere produksjonen på lokale og fornybare ressurser. For eksempel er det ikke tillatt å benytte kunstgjødsel og kjemisk-syntetiske plantevernmidler, og det er satt standarder for dyrevern. Området økologisk produksjon er en del av EØS-avtalen. Produsenter og virksomheter som oppfyller offentlige krav til økologisk produksjon, kan benytte Ø-merket. Ø-merket bekrefter at produksjonen er kontrollert og godkjent i henhold til økologiforskriften. Det er også tilgjengelig en EU-logo for økologiske produkter. Det finnes i dag en rekke matvarer som er Ø-merket på det norske markedet, og det kan også finnes på landbruksprodukter (gjødsel, såvarer m.m.) og tekstiler.

Fairtrade-merkeordninger

Max Havelaar eller Fairtrade er eksempel på et frivillig internasjonalt merke for god handel mellom små produsenter i Sør og forbrukere i Nord. Merket sikrer produsentene en minstepris for varene sine. Produksjonen skal foregå mest mulig miljøvennlig. Dette innebærer bl.a. reduksjon i bruk av sprøytemidler og egne tiltak mot jorderosjon og vannforurensning. Merket administreres internasjonalt av Fairtrade Labelling Organizations International (FLO) og i Norge av Max Havelaar Norge. I Norge finnes merket bl.a. på kaffe, te, frukt, sjokolade og blomster.

2.3.2 Etisk forsvarlige innkjøp (økt samfunnsansvar)

Regjeringen legger vekt på at offentlig sektor gjennom sine innkjøp skal ta samfunnsansvar ved å bidra til etisk og sosialt forsvarlig produksjon, handel og forbruk. Dette omfatter også det som gjerne omtales som "rettferdig handel". Sentralt i dette vil være å bidra til "åpenhet/sporbarhet i verdikjeden" slik at man kan få dokumentert at produktene er produsert på en etisk forsvarlig måte.

Produktenes verden er svært komplisert og uoversiktlig, og det er i praksis umulig for den enkelte innkjøper å spore produktene tilbake til de enkelte ledd i råvare- og produksjonskjeden. Samarbeid på nasjonalt og internasjonalt nivå for å øke gjennom-siktigheten ("transparency") om sosiale forhold i markedet er derfor en grunnleggende forutsetning. En første tilnærming kan være å stille krav om at FNs menneskerettigheter og ILOs kjernekonvensjoner⁷ er oppfylt i hele verdikjeden.

Den internasjonale merkeordningen for rettferdig handel Fairtrade (Max Havelaar), jf. også boks 2, har utviklet et eget system for å kontrollere at merke-kriteriene overholdes i hele verdikjeden. En interna-sjonal standard (ISO 26000) om private og offentlige

virksomheters samfunnsansvar er nå under utvikling og vil legge til rette for at virksomhetene skal kunne dokumentere sitt samfunnsansvar. Norske inter-esser, også fra myndighetene, deltar i arbeidet med å utvikle standarden.

Internasjonalt regelverk for offentlige anskaffelser gir både muligheter og setter begrensninger for adgangen til å stille etiske og sosiale krav. Regjeringen vil innenfor dagens regelverk iverksette tiltak for å fremme etiske og sosiale hensyn i offentlige anskaffelser.

Regjeringen vil oppfordre alle offentlige institusjoner til – innenfor det regelverket tillater – å prioritere innkjøp av "rettferdige produkter"/Fairtrade-merkede produkter.

2.3.3 Effektiv offentlig sektor

Energi og ressursbruk, utslipp og avfall har en rekke koblinger til bedriftsøkonomiske aspekter. Miljø og økonomi går ofte hånd i hånd når totale kostnader legges til grunn. Miljøvennlige løsninger, f.eks. energieffektive løsninger, har ofte høyere anskaffelseskostnader, men gir kostnadsbesparelser i drift. Det er derfor viktig å ta med i beregningen alle kostnader som påløper gjennom anskaffelsens levetid, fra investering, bruk og til avfall/gjenvinning,

Varesortiment i Max Havelaar-produkter.

⁷ ILO er FNs organisasjon for arbeidslivsspørsmål. Organisasjonens mandat er å fremme sosial rettferdighet og internasjonalt anerkjente arbeidsstandarder. I de senere årene har ILO særlig konsentrert sin virksomhet om kampen mot barnarbeid, fremme av ILOs erklæring om grunnleggende prinsipper og rettigheter i arbeidslivet og den sosiale dimensjonen ved globalisering.

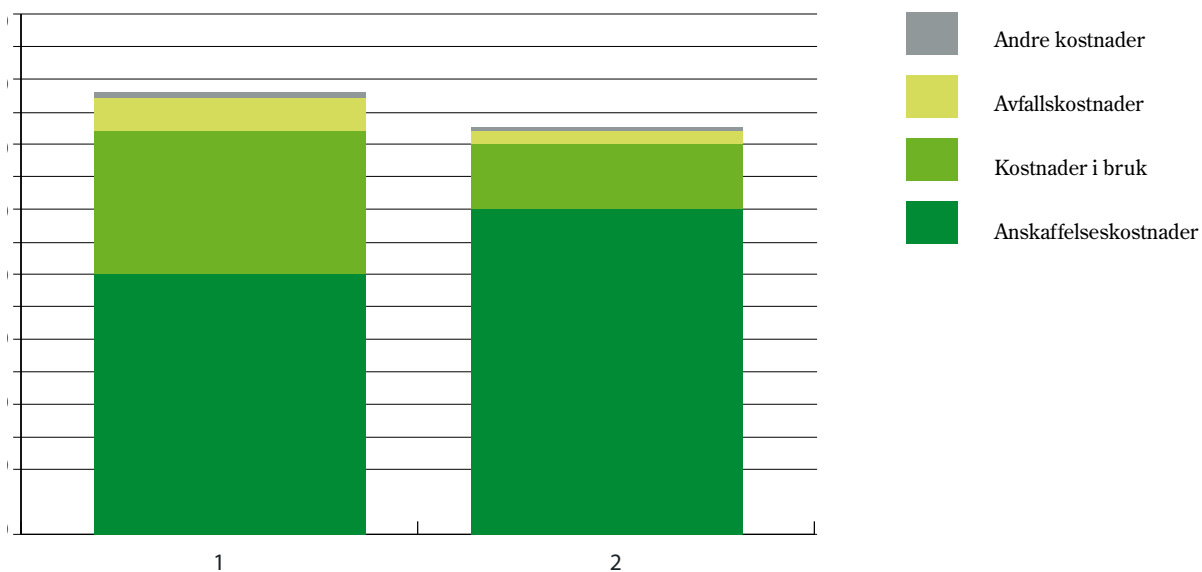

eller andre utrangeringskostnader, såkalte *livssyklus-kostnader*, jf. figur 2. Helseeffekter og arbeidsmiljø for ansatte er også relevant i denne sammenheng.

Faktorer som er viktige å ta hensyn til ved vurdering av totalkostnadene er bl.a. kvalitet, levetid, fleksibilitet og muligheter for oppgradering, innhold av

helse- og miljøfarlige kjemikalier, energibruk, vannforbruk, støy, emballasje etc.

Erfaring viser at anskaffelseskostnaden ofte blir den viktigste faktoren ved innkjøpsbeslutninger. Det er derfor viktig å legge til rette for gode systemer som bidrar til at totalkostnadene legges til grunn.

Figur 2: Totale kostnader ved en anskaffelse.

Loven om offentlige anskaffelser stiller krav om at det ved den enkelte anskaffelse skal tas hensyn til livssyklus-kostnader. Det er mange gode eksempler på at et særskilt fokus på miljøhensyn ved innkjøp også har medført kostnadsbesparelser, se bl.a. boks 3: Eksempler fra Oslo kommune, Forsvarsbygg og Nordland fylkeskommune.

Virksomhetenes *omdømme* relatert til miljø- og samfunnsansvar har også et bedriftsøkonomisk aspekt. Dette er et moment som i høyeste grad også er sentralt for offentlig sektor. Innbefattet i begrepet omdømme ligger det også at det offentlige forventes å opptre enhetlig. Det er viktig at befolkningen ser synergi mellom politikken og statlige og kommunale virksomheters egen innkjøpspraksis. Eksempler på dette er målet om å redusere forbruket av farlige

kjemikalier og skape et giftfritt miljø, få til gode kvalitets- og miljøsystemer på byggeplasser, oppfylle energimålsettinger, redusere klimagassutslipp og øke etterspørselen etter økologiske landbruksvarer.

Det er et mål å fjerne barrierer som hindrer at livssyklus-kostnader blir lagt til grunn ved anskaffelser, og regjeringen vil aktivt stimulere til å vektlegge totalkostnadene. På denne måten vil offentlig sektor utnytte ressursene mest mulig effektivt. I tilfeller hvor samfunnsøkonomiske kostnader åpenbart ikke er en del av prisen til et produkt, kan effektiv ressursutnyttelse i samfunnsøkonomisk forstand innebære villighet til å betale en høyere pris for miljøvennlige produkter.

Boks 3: Eksempler fra Oslo kommune, Forsvarsbygg og Nordland Fylkeskommune

Oslo kommune - miljøkrav ved innkjøp av biler

I 2005 fikk Oslo kommune miljøprisen Glassbjørnen for å sette absolutte minimumskrav på 140 g/CO₂/km til utslipp fra biler som kjøpes inn. I tillegg ble det innført overvåkingssystem for utslippene og iverksatt opplæringsprogram for ansatte i "ECO-drive". Ifølge beregninger fra GRIP og Oslo kommune medfører dette at utslippene av klimagassen CO₂ reduseres med 690 tonn på tre år, samtidig som kommunen sparer 4,5 millioner kroner.

Forsvarsbygg - miljøvennlig renhold

Forsvarsbygg fikk i 2006 miljøprisen Glassbjørnen for prosjektet "Beste praksis – renhold". Dette er en ny renholdspraksis for Forsvarets bygningsarealer der det tas hensyn til miljøprestasjon, kostnader, kvalitet og sykefravær. Renholdsprosjektet har medført 60 % reduksjon av kjemikalieforbruket, mens sykefraværet har gått ned med 4 % siden dette ble innført. Forbruket av plastposer er redusert med 86 % – som har gitt over 17 tonn mindre avfall. Samtidig er renholdskostnadene redusert med 50 millioner kroner i året.

Nordland Fylkeskommune – innkjøp av PCer

Da Nordland fylkeskommune skulle inngå ny treårsavtale (2006–2008) om leveranse av nye PCer, valgte de å stille tydelige miljøkrav. Kravet de ba om var at PCene skulle overholde alle krav som var felles for Svanemerket og Blå Engel. Dette gjorde at flere leverandører kunne gi tilbud på utvalgte modeller og sikret god nok konkurranse i markedet. Det ble levert inn tilbud fra 12 leverandører, og over 70 % av alle modellene klarte kravene. De tapte ingenting på pris, fikk PCer med minst like god kvalitet som de andre, men som var mer energigjerrige og dermed rimeligere i drift. I tillegg er dette PCer med strenge krav til kjemikalieinnhold – de forurenses derfor mindre den dagen de ikke kan benyttes lenger, og de er enkle å gjenvinne. Gode serviceavtaler sikrer også lang levetid for hver enkelt PC.

2.3.4 Konkurransedyktig næringsliv

Innkjøp som fremmer utvikling av miljøteknologi

Produksjonsvirksomhet i Norge er avhengig av at vi er konkurransedyktige. Fremtidig konkurransekraft i et land som vårt ligger bl.a. i å utvikle varer og tjenester med høy kvalitet, ofte i kombinasjon med avansert, miljøeffektiv teknologi. Vårt teknologiske nivå gir muligheter for å profilere oss internasjonalt på så vel produksjonsprosesser som produkter med miljøprofil. Verdensmarkedet for miljøteknologi er i rask vekst. OECD har estimert verdensmarkedet til å utgjøre 4000 milliarder kroner pr. år. Markedet vokser med 5–20 % årlig, noe som er raskere enn mange andre teknologimarkeder. Regjeringen er

opptatt av å styrke markedene for og fremme utvikling av miljøteknologi i Norge og internasjonalt. Ved å være en krevende kunde som stiller ambisiøse, men realistiske krav, bidrar det offentlige til å utvikle markedene for miljøvennlige produkter og teknologi. Prosessen med å etterspørre varer og tjenester hvor det er fokus på å minimere bruk av knappe naturressurser, forurensende utslipp og avfallsmengder, gir nye muligheter for dyktige produsenter og leverandører. Erfaring tilsier at bruk av innkjøp som virkemiddel kan være svært effektivt for å fremme innovasjon og utvikling av produkter og teknologi med bedre miljøegenskaper, jf. bl.a. boks 4 om AnoxKaldnes.

Boks 4: AnoxKaldnes

Tidlig på 90-tallet ble det etablert en bedrift i Tønsberg med ca. fem ansatte basert på et nytt vannrensekonsept. Lardal kommune var den første som kjøpte den nye teknologien til bruk i kommunens vannrenseanlegg. Etterspørselen i offentlig sektor var grunnlaget for videre utvikling av teknologien og markedet. I dag, 15 år senere, sysselsetter AnoxKaldnes og dens underleverandører ca. 150 ansatte. De selger sin teknologi over store deler av verden, og lokaliseringen i Tønsberg er fortsatt konkurransedyktig.

AnoxKaldnes selger sin teknologi over store deler av hele verden bildet til høyre er fra et renseanlegg i Singapore.

Rettferdig konkurranse

Når det stilles konkrete krav til miljø og etiske/sosiale hensyn i innkjøpsprosessen, vil virksomheter som leverer slike standarder, lettere vinne frem i konkurransen på like vilkår. Det er ikke rettferdig konkurranse når virksomheter vinner frem i anbuds-

konkurranser ved å foreta ulovlig avfallsdeponering, benytte ulovlige råvarer, ikke etterleve regelverk for helse, miljø og sikkerhet, ikke opprettholde internasjonale krav til arbeidsrettigheter osv. Dette er brudd på regelverket.

3. Virkemidler og tiltak

3.1 Staten skal gå foran

TILTAK:

- ▶ Det innføres en egen miljøpolitikk for statlige innkjøp med konkrete krav til statlige virksomheter innen prioriterte produktgrupper. Denne skal gjelde fra 1.1.2008.
- ▶ Statlige virksomheter med betydelige miljøkonsekvenser bes innføre tredjeparts sertifiserte miljøledelsessystemer som ISO 14001 eller EMAS for hele eller deler av virksomheten.
- ▶ Øvrige departementer og underliggende etater skal som et minimum ha et enkelt miljøledelsessystem, jf. bl.a. veileder for miljøledelse i staten (prosjekt Grønn stat) fra 2003. Veilederen for Grønn stat skal oppdateres i løpet av 2007, og panelet for miljøbevisste innkjøp med GRIP senter som sekretariat vil bidra med innspill til oppdateringen.
- ▶ Bedre statistikk og rapportering om miljøeffektene av statlige innkjøp, jf. kapittel 3.5 Rapportering og data.
- ▶ Vurdere pålegg for statlige virksomheter om å legge sosiale og etiske krav til grunn for sine anskaffelser.

Innledning

Regjeringen har direkte styringsrett over de statlige virksomhetene og mener at disse har et særlig ansvar for å gå foran. Regjeringen vil derfor i første rekke legge vekt på krav og føringer overfor statlig sektor.

3.1.1 Miljøledelse i staten – videreføring av prosjekt Grønn stat

Evalueringen av prosjekt Grønn stat viser at ca. 50–60 % av de statlige virksomhetene har innført et system for miljøledelse i henhold til veilederen for miljøledelse i staten (prosjekt Grønn stat) som ble utarbeidet i 2003, jf. kapittel 2.3.2 Evaluering av Grønn stat i 2006. Statlige virksomheter etterspør imidlertid ennå mer konkrete råd og oppskrifter, bl.a. om hvilke tiltak som bør gjennomføres. Det påpekes også at det er viktig med krav til dokumentasjon og rapportering.

Regjeringen ser på bruk av miljøledelsessystemer, som et viktig grep for å fremme miljøhensyn ved offentlige innkjøp, samt for å se tiltak knyttet til innkjøp som del av en helhetlig miljøpolitikk i virksomheten, jf. bl.a. boks 5: Miljøledelsessystemer. Dette vil generelt bidra til å rette fokus mot miljøkonsekvensene av driften i den enkelte virksomhet og gir ledelsen et verktøy for å følge opp miljøarbeidet. Samtidig gir det innkjøperne både et pålegg om og et handlingsrom til å stille miljøkrav. Regjeringen vil derfor videreføre arbeidet med miljøledelsessystemer i staten. Alle statlige virksomheter skal ha et miljøledelsessystem som er godt integrert i virksomhetens øvrige styrings-systemer.

Regjeringen ser imidlertid behov for noen grep for å styrke arbeidet med miljøledelse i staten (Grønn stat), bl.a. på bakgrunn av resultatene av evalueringen. Regjeringen vil utarbeide en egen miljøpolitikk for statlige innkjøp med konkrete krav til statlige

virksomheter innen prioriterte produktområder, be statlige virksomheter med betydelig miljøbelastning om å innføre tredjeparts sertifiserte miljøledelsessystemer, samt bidra til bedre statistikk og rapportering om miljøeffektene av statlige innkjøp og drift.

Krav til miljøledelse og innkjøp skal i de kommende tre år følges opp gjennom tildelingsbrevene til underliggende etater, og hvert departement har ansvar for å følge opp sine underliggende etater. Dette skal også forankres i stortingsdokumenter som bl.a. statsbudsjettet.

Miljøveilederen: Grønn stat, en veileder for miljøledelse i staten.

Boks 5: Miljøledelsessystemer

Et miljøledelsessystem er et internt styringssystem som skal bidra til at virksomheten på en mest mulig effektiv måte utarbeider og implementerer mål og tiltak for å minske sin negative miljøpåvirkning. Innføring av miljøledelse innebærer at det gjennomføres en prosess med kartlegging av virksomhetens miljøpåvirkning, utarbeidelse av mål og plan for tiltak, samt iverksetting og overvåking av måloppnåelse. Det er et viktig poeng at miljøledelsessystemet skal være forankret i øverste ledelse i virksomheten, og at det rulleres/oppdateres jevnlig (som regel årlig eller hvert tredje år). Et miljøstyringssystem kan være et forenklet system som er del av virksomhetens interne HMS-system, eller det kan være et tredjeparts verifisert miljøstyringssystem som den nasjonale ordningen for små- og mellomstore bedrifter "Miljøfyrtårn" eller de internasjonale standardene ISO 14001 og EUs miljøstyrings- og miljørevisjonsordning EMAS.

En sertifisering etter den internasjonale standarden ISO 14001 eller en registrering gjennom EUs miljøstyrings- og miljørevisjonsordning EMAS viser omverdenen at en virksomhet arbeider systematisk med stadig å redusere sin miljøbelastning. Miljøledelsessystemene skal omfatte alt det daglige arbeidet i virksomheten som berører, påvirker eller kan påvirke miljøet. Utover å oppfylle de lovfestede krav, krever verken ISO 14001 eller EMAS at virksomheten skal ha nådd et bestemt nivå før sertifisering, men at bedriften selv setter mål for hvert år og oppfyller disse. Både ISO 14001 og EMAS er åpne for alle typer virksomheter. I tillegg til de internasjonale miljøledelsessystemene finnes det en nasjonal ordning; Miljøfyrtårnordningen. Miljøfyrtårn er et enkelt miljøledelsessystem for små og mellomstore bedrifter. Bedrifter og offentlige virksomheter som tilfredsstiller visse spesifikke bransjekrav, får utdelt et sertifikat.

Det er i dag over 400 offentlige virksomheter som har innført tredjeparts verifiserte miljøstyringssystemer i Norge. Av disse er rundt 20 statlige virksomheter. Til sammenligning har over 1100 virksomheter i det private næringsliv innført et tredjeparts verifisert miljøstyringssystem.

Det finnes i dag ingen tilsvarende systemer for sosiale og etiske hensyn, men den internasjonale standardiseringsorganisasjonen ISO arbeider for å utvikle en internasjonal standard for samfunnsansvar for alle typer offentlige og private virksomheter (ISO 26000). Standarden forventes ferdig i løpet av 2009. Interessenter fra mer enn 70 land, deriblant Norge, deltar i arbeidet med å utvikle standarden.

Til høyre: Leveranse av svanemerket produkt.

3.1.2 Miljøpolitikk for statlige innkjøp

Regjeringen vil tydeliggjøre ambisjonsnivået for miljøhensyn i statlige innkjøp gjennom en egen miljøpolitikk for statlige innkjøp som gir konkrete krav for innkjøp av de prioriterte produktområdene, jf. 2.3.1 Mål og prioriteringer – miljøhensyn. Denne skal gjelde f.o.m. 1.1.2008, og den skal integreres i miljøledelsessystemene til den enkelte virksomhet. Miljøpolitikken skal gjøres gjeldende for underliggende etater, bl.a. gjennom tildelingsbrevene, slik som miljøledelse (prosjekt Grønn stat) for øvrig. Miljøpolitikken for statlige innkjøp er i sin helhet oppsummert i boks 6. Miljøpolitikken vil gi overordnede krav for statlige innkjøp. Relevante kompetansetiltak, bl.a. veiledende produktkriterier og/eller konkurransegrunnlag, jf. kapittel 3.3 Kompetansetiltak, verktøy og nettverk, vil bidra til at statlige etater har et godt grunnlag for å kunne oppfylle miljøpolitikken.

Statlige virksomheter oppfordres til å supplere miljøpolitikken med andre mål og tiltak knyttet til innkjøp

som er relevante for sin virksomhet. Statlige virksomheter kan være svært forskjellige, og enkelte virksomheter, f.eks. virksomheter som har anleggsvirksomhet, laboratorier, forvaltning av skog og grunn etc., vil ha miljøutfordringer knyttet til innkjøp som ikke fanges opp av miljøpolitikken for statlige innkjøp. Det er derfor viktig at slike virksomheter følger opp disse utfordringene gjennom virksomhetens eget miljøledelsessystem. Innføring av tredjeparts sertifiserte miljøledelsessystemer er særlig relevant for slike virksomheter.

3.1.3 Sosiale og etiske krav

Regjeringen vil kartlegge det handlingsrommet som dagens regelverk gir, og hvordan sosiale og etiske krav kan fremmes ved offentlige anskaffelser, jf. kapittel 3.6 Regelverk – lov om offentlige anskaffelser. Regjeringen vil på denne bakgrunn gi retningslinjer for hvordan sosiale og etiske krav skal legges til grunn, og vurdere pålegg for statlige innkjøpere om å legge sosiale og etiske krav til grunn for sine anskaffelser. Det vises for øvrig til kapittel 3.3 Kompetansetiltak, verktøy og nettverk.

Boks 6: Miljøpolitikk for statlige innkjøp

Regjeringen har vedtatt en egen miljøpolitikk for statlige innkjøp som skal gjelde f.o.m. 1. januar 2008. Den enkelte statlige virksomhet må sørge for å følge opp miljøpolitikken, og den skal inngå i det interne styringssystemet til den enkelte virksomhet.

Formål:

- Minimere den totale miljøbelastningen fra statens innkjøp av varer og tjenester
- Effektiv utnyttelse av statens ressurser
- Bidra til et konkurransedyktig næringsliv ved å medvirke til et marked som fremmer innovasjon og utvikling av miljøteknologi og miljøvennlige produkter

Overordnede prinsipper:

1. Varer og tjenester velges på bakgrunn av livsløpskostnader, kvalitet og miljøegenskaper
2. Varer og tjenester som er energieffektive, har lavt innhold av helse- og miljøfarlige kjemikalier, gir lave forurensende utslipp og lavt ressursforbruk skal prioriteres
3. For varer hvor det er utviklet miljømerkingskriterier i regi av Svanen eller EU-blomsten skal disse kriteriene så langt som mulig legges til grunn
4. For tjenester skal leverandører med rutiner og kompetanse som sikrer lav miljøbelastning prioriteres, f.eks. leverandører som kan dokumentere dette ved å ha innført ISO 14001 eller Miljøfyrtårn

Prioriterte produktområder for særlige miljøhensyn

- Bygg- og eiendomsforvaltning, inkludert energibruk og tropisk tømmer
- Transport og bil inklusive tjenestereiser
- IKT-utstyr
- Mat
- Tekstiler inklusive vask og rens
- Medisinsk/hygienisk forbruksmateriell (f.eks. hygieneprodukter, bleier, hudpleie)
- Trykksaker og papir, kontormøbler og -rekvisita, renholdstjenester og hotelltjenester

Konkrete krav til innkjøp av de utvalgte produktområdene

Miljøpolitikken gir konkrete krav til innkjøp av de prioriterte produktområdene som er angitt i tabellen til høyre. Det er en forutsetning at kravene ikke medfører vesentlig økte total kostnader (livsløpskostnader) knyttet til anskaffelsen, og at bruksnyttene knyttet til anskaffelsen blir tilfredsstillende. Det kan derfor utvises skjønn i det enkelte tilfellet når særlige hensyn tilsier det. Kravene gjelder i hovedsak for innkjøp hvor det utformes konkurransegrunnlag.

Innen 1.1.2008 skal veiledende produktkriterier og kompetansetiltak være tilgjengelig slik at statlige virksomheter på en enkel måte kan oppfylle kravene i tabellen.

Virksomheter skal kunne *dokumentere* at miljøkriterier og livsløpskostnader er tatt hensyn til ved valg av leverandør/produkt innenfor de prioriterte produktgruppene.

Bygg og eiendomsforvaltning

Kjemikalier	Unngå byggematerialer som inneholder stoffer på myndighetenes prioritetsliste for miljøgifter eller relevante stoffer som er oppført på SFTs liste over helse- og miljøfarlige stoffer man skal være spesielt oppmerksom på - Obs-listen. Dersom det er utarbeidet miljømerkingskriterier (Svanen eller EU-blomsten) for en produktgruppe bør det velges produkter som oppfyller kriteriene.
Energibruk og klima	I byggeprosjekter stille konkrete krav til energibruk, for eksempel i form av kWh pr m ² . Stille krav til at energiforsyningen til oppvarming baseres på annet enn elektrisk og fossilt brensel. Kravene bør være strengere enn minimumskravene i teknisk forskrift.
Tropisk tømmer	Det skal ikke brukes tremateriale med tropisk tømmer, verken i selve bygget eller i materialet som brukes i byggeperioden.
Avfall/farlig avfall	I byggeprosjekter sette mål om 60-80 vektprosent kildesortering (inklusive riving eksklusive byggepropp). Ved riving, ombygging og rehabilitering stille krav til miljøkartlegging for å hindre feildisponering av helse- og miljøfarlige kjemikalier.
Miljøkompetanse	Arkitekter, rådgivere og entreprenører skal dokumentere opplæring/kurs i miljøriktig prosjektering og bygging.
Leiekontrakter	Stille relevante miljøkrav ved inngåelse av leiekontrakter.

Transport og bil

Bil (klimagasser, lokal luftforurensning, støy)	Det skal velges kjøretøy som gir lave utslipp av klimagasser, NO _x utslipp og utslipp av partikler. Ved innkjøp og leasing av personbiler, med unntak av uttrykningskjøretøy og andre kjøretøy med spesielle funksjonskrav, er en maksimumsgrense på 120-140 g/CO ₂ /km retningsgivende i 2008. Det kan være aktuelt å redusere grensen i påfølgende år. Det vil vurderes å arbeide for at alle statlige biler skal gå på CO ₂ -fritt eller CO ₂ -nøytralt drivstoff innen 2020. Dieserbiler skal ha partikkelfilter. Støysvake, lettrullende og piggfrie dekk skal så langt som mulig velges.
Tjenestereiser	Det skal kjøpes FN-godkjente klimavoter for å motsvare utslippene fra statsansattes internasjonale flyreiser. Det skal legges vekt på å øke bruken av e-møter når dette er hensiktsmessig som erstatning for tjenestereiser.

IKT-utstyr

Kjemikalier, energi, klima, avfall	Det skal velges IKT-utstyr med lavt energiforbruk, lavt innhold av miljøgifter (stoffer på prioritetslisten for helse- og miljøskadelige kjemikalier) og med oppgraderingsmuligheter. E-samarbeid skal vektlegges ved valg av utstyr.
------------------------------------	---

Mat

Kjemikalier, energi, biologisk mangfold, dyrevern	15 % av matforbruket skal være økologisk i 2015.
---	--

Tekstiler

Kjemikalier	Unngå tekstiler som inneholder stoffer på myndighetenes prioritetsliste for miljøgifter eller relevante stoffer som er oppført på SFTs liste over helse- og miljøfarlige stoffer man skal være spesielt oppmerksom på - Obs-listen. Dersom det er utarbeidet miljømerkingskriterier (eks Svanen eller EU-blomsten) for en produktgruppe bør det velges produkter som oppfyller kriteriene. Ved anskaffelse av tekstiler bør det vurderes hvordan disse kan rengjøres med minst mulig kjemikalier. Eksempelvis bør det unngås tekstiler som ikke tåler vanlig vask, men må renses med miljøskadelige kjemikalier.
-------------	--

Medisinsk/hygienisk forbruksmateriell

Kjemikalier, ressursbruk, etc.	Så langt som mulig tilfredsstill miljømerkingskriteriene til Svanen eller EU-blomsten der slike kriterier er utarbeidet.
--------------------------------	--

Trykksaker og papir

Kjemikalier, ressursbruk, etc.	Kopipapir, konvolutter og trykksaker skal så langt som mulig tilfredsstill miljømerkingskravene til Svanen eller EU-blomsten. Så langt som mulig skal kopipapir, konvolutter og trykksaker være laget av returpapir.
--------------------------------	--

Kontormøbler og -rekvisita, renhold, hoteller

	Så langt som mulig tilfredsstill miljømerkingskriteriene til Svanen eller EU-blomsten der slike kriterier er utarbeidet. For øvrig prioritere produkter og tjenester som er energieffektive, har lavt innhold av miljøgifter (prioriterte helse- og miljøfarlige kjemikalier), gir lave forurensende utslipp og lavt ressursforbruk. Varer laget av resirkulert materiale og klargjort for gjenvinning skal vektlegges.
--	---

3.2 Kommunesektoren

TILTAK:

- ▶ Formidle intensjonene i handlingsplanen til kommuner og fylkeskommuner
- ▶ Samarbeide med Kommunenes Sentralforbund om oppfølging og implementering av miljø- og samfunnsansvar i offentlige innkjøp, herunder bruke konsultasjonsordningen mellom regjeringen og Kommunenes Sentralforbund for å komme i dialog med Kommunenes Sentralforbund om hvordan kommunene kan stimuleres til å stille de samme miljøkravene som staten i sine innkjøp.
- ▶ Samarbeide med Kommunenes Sentralforbund for å sikre at miljøansvar i kommunale innkjøp blir sentralt i det femårige programmet Livskraftige kommuner – kommunenettverk for miljø og samfunnsutvikling som ble etablert i 2006. Herunder bidra til klimavennlig energiutvikling i kommunale bygg gjennom prosjektet Grønne energikommuner.
- ▶ Landbruks- og matdepartementet og Kommunal- og regionaldepartementet vil i løpet av 2007 starte opp prosjektet "Økologiske kommuner". Kommunene som velges ut til prosjektet skal være foregangskommuner for utvikling av produksjon og forbruk av økologisk mat.
- ▶ Ta initiativ overfor Kommunenes Sentralforbund for å medvirke til at miljøansvar blir en del av Kommunenes Sentralforbunds opplæringsprogram for nye folkevalgte.

Innledning

Det er viktig at intensjonene i handlingsplanen også følges opp i kommunale og fylkeskommunale virksomheter. Flere slike virksomheter har gått foran i arbeidet med å integrere miljø- og samfunnsansvar i sine innkjøp og kan være gode eksempler å følge. Oslo kommune er f.eks. kommet langt i arbeidet med å stille miljøkrav ved innkjøp og innføring av miljøledelse og er her en foregangskommune. Oslo

kommune besluttet i 2003 at det skulle innføres et miljøledelsessystem i alle kommunale virksomheter innen utgangen av 2006. Etater og virksomheter med stor miljøbelastning skal sertifiseres etter ISO 14001 eller EMAS, andre skal benytte Miljøfyrtårnsertifisering. Per 1. april 2007 er 161 virksomheter i Oslo kommune Miljøfyrtårnsertifisert, og ni etater er sertifisert etter ISO 14001.

Totalt har nærmere 400 kommunale/fylkeskommunale virksomheter innført tredjeparts verifiserte miljøledelsessystemer. 146 kommuner har Miljøfyrtaårsertifiserte virksomheter.

De senere årene har utviklingen av Fairtrade-byer/kommuner fått vind i seilene. En Fairtrade-by/kommune arbeider aktivt med å øke kjennskapen, tilbudet og forbruket av Fairtrade-merkede produkter i sitt lokalmiljø og må tilfredsstillende gitte kriterier. Et kriterium er at kommunen vedtar å aktivt støtte Fairtrade og går foran som et godt eksempel ved selv å benytte Fairtrade-merkede varer. Informasjon om å bli Fairtrade-by eller kommune finnes på: http://www.maxhavelaar.no/Internett/Fairtrade-by/Nyttig_informasjon/?_to=94. Fairtrade-byer finnes i flere europeiske land. I England finnes pr. februar 2007 hele 227 små og store slike byer. Sauda var først i Norge til å få statusen Fairtrade-by/kommune. Deretter kom Lier. I flere norske byer og kommuner er arbeidet i gang for å oppnå denne statusen.

Regjeringen er positiv til at arbeidet med miljø- og samfunnsansvar vektlegges og forsterkes i kommuner og fylkeskommuner.

3.2.1 Programmet Livskraftige kommuner og prosjekt Grønne energikommuner

Miljøverndepartementet startet i 2006 opp en ny satsing i forhold til kommunene, *programmet Livskraftige kommuner*, der prosjektledelsen er lagt til Kommunenes Sentralforbund. Hovedgrepet er å systematisere, videreutvikle og overføre kunnskap og erfaringer om lokalt utviklingsarbeid innen miljø og samfunnsutvikling til flest mulig kommuner gjennom arbeid i læringsnettverk. Offentlige innkjøp er et satsingsområde i programmet (innen temaet Fremtidsrettet produksjon og forbruk). Miljøverndepartementet vil bidra med kompetansetiltak for å støtte opp om dette arbeidet, jf. kapittel 3.3 om kompetansetiltak, verktøy og nettverk.

Prosjekt Grønne energikommuner ble lansert i februar 2007 som et samarbeidsprosjekt mellom Kommunal- og regionaldepartementet, Miljøverndepartementet, Olje- og energidepartementet og Kommunenes Sentralforbund. Grønne energikom-

muner vil knyttes til samarbeidsavtalen "Livskraftige kommuner" mellom Kommunenes Sentralforbund og Miljøverndepartementet. Bakgrunnen for prosjektet er at norske kommuner eier 25 % av alle næringsbygg i Norge og står for 1/3 av energibruken i norske næringsbygg. Kommunene kan bidra til å redusere landets totale klimagassutslipp, og samtidig vil en kommunal innsats i forhold til energisparing i egne bygg gi økonomiske gevinster for kommunene.

Målet med Grønne energikommuner er å få norske kommuner til å satse på energisparetiltak, bioenergi og å få ned klimagassutslippene. Kommunene som er valgt ut til prosjektet, skal gjennom faglig, administrativ og økonomisk støtte gjennom egne nettverk løfte energiplanleggingen til strategisk nivå i kommunene. Erfaringene fra nettverkene skal være inspirasjon og kilde til læring for kommuner over hele landet.

3.2.2 Økologisk mat i kommunene

Landbruks- og matdepartementet og Kommunal- og regionaldepartementet vil i løpet av 2007 starte opp prosjektet "Økologiske kommuner". Kommunene som velges ut til prosjektet skal være foregangskommuner for utvikling av produksjon og forbruk av økologisk mat. Det vil blant annet bli lagt vekt på å gjøre fremtidige forbrukere, dvs barn og unge, kjent med økologisk mat gjennom en satsing mot barnehager og skoler, herunder SFO, skolekantiner mv. Videre vil regional sammenheng mellom økologisk produksjon og forbruk av økologisk mat og lokal produsert mat vektlegges. Målet med prosjektet er å bidra til Regjeringens mål om at 15 % av matproduksjonen og matforbruket skal være økologisk i 2015. Erfaringene og kunnskap som opparbeides i de "økologiske kommunene" skal videreføres og være til inspirasjon for landets øvrige kommuner.

3.3 Kompetansetiltak, verktøy og nettverk

TILTAK:

- ▶ Bidra til å videreutvikle kompetansetilbudet for offentlige innkjøpere knyttet til miljøhensyn, herunder sørge for at det blir tilbudt veiledende produkt-kriterier og konkurransegrunnlag for de prioriterte produktgruppene, jf. kapittel 2.3.1 Miljøhensyn, samt bidra til oppdatering og utarbeidelse av verktøy, veiledning og rådgivning.
- ▶ Få vurdert hvordan miljøhensyn kan integreres bedre i innkjøpsopplæringen (høyskoler og lignende, kurs, etterutdanning med mer).
- ▶ Få utformet en veileder for offentlige innkjøpere om hvordan de kan fremme etiske og sosiale krav og etablere et opplærings- og rådgivingstilbud for innkjøpere i offentlig sektor.
- ▶ Bidra til å legge til rette for at nødvendig kompetanse best gjøres tilgjengelig for den enkelte innkjøper sentralt og regionalt, herunder bidra til å etablere nettverk mellom innkjøpere for å utnytte kompetansen bedre.
- ▶ Delta aktivt i arbeidet som pågår i FN, EU og i regi av Nordisk Ministerråd, og se utviklingen av nasjonale kompetansetiltak i sammenheng med dette, jf kap 3.7.

Innledning

Statusundersøkelsen fra EU viser at kompetanse er en av de største barrierene mot miljøhensyn ved offentlige anskaffelser. Innkjøpere som ikke er spesialister på miljø, vil bl.a. ha behov for veiledning knyttet til relevante miljøkriterier for ulike produkter. Det samme vil gjelde for etiske/sosiale aspekter ved offentlige anskaffelser. Det er behov for konkrete kompetansetiltak, verktøy, gode eksempler og støtte til nettverksbygging.

Det er satt i gang flere tiltak som skal fremme miljøhensyn ved offentlige innkjøp. GRIP senter etablerte i 2005 et nasjonalt kompetanseprogram for miljøbevisste offentlige innkjøp for å motivere og

gjøre det enklere å ta miljøhensyn ved innkjøp. Det rådgivende panelet for miljøbevisste innkjøp, med bl.a. medlemmer fra relevante myndigheter, næringslivsorganisasjoner og offentlige innkjøpere, er en viktig bidragsyter til å påpeke kompetansebehov. Panelet har i løpet av høsten 2006 gitt flere ulike innspill til tiltak knyttet til kompetansebehov.

3.3.1 Veiledende produktkriterier og konkurransegrunnlag

Forskjellige produkter og produktgrupper har ulik miljøbelastning, og hvilke miljøkrav som er relevante og realistisk å stille, vil variere. Veiledende produktkriterier eller konkurransegrunnlag for ulike

produktgrupper vil gjøre det betydelig enklere for offentlige innkjøpere å ta miljøhensyn. I flere andre land, herunder øvrige nordiske land, flere EU-land og Japan, er det utviklet veiledende kriterier knyttet til ulike produktgrupper som innkjøpere kan bruke direkte inn i sine anbudsdokumenter. EU-kommisjonen har nylig tatt initiativ til å utvikle veiledende kriterier for 11 produktgrupper, og nordiske land har i regi av Nordisk ministerråd samarbeidet om å utvikle et felles format for slike kriterier. Det er stort behov for at det blir tilrettelagt for slike veiledende produktkriterier for norske innkjøpere. Regjeringen vil derfor sørge for at det blir tilbudt veiledende kriterier og/eller konkurransegrunnlag for de prioriterte produktområdene knyttet til miljøhensyn, jf. kapittel 2.3.1. Kriteriene skal være tilgjengelige innen 1.1.2008. Panelet for miljøbevisste innkjøp med GRIP som sekretariat vil få en sentral rolle i arbeidet med å utvikle slike veiledende kriterier, og arbeidet skal sees i nær sammenheng med kriterieutvikling i Norden og EU for øvrig.

Regjeringen legger vekt på at kriteriene skal fremkomme gjennom en prosess hvor relevante interessehavere og eksperter deltar. De veiledende kriteriene skal utformes slik at innkjøperne får hjelp til å minimere miljøbelastningene knyttet til innkjøpet, samtidig som totalkostnadene til anskaffelsen sett i et livsløpsperspektiv også blir lavest mulig. Kriteriene som anbefales bør, når det er forenlig med disse forutsetningene, så langt som mulig støtte opp om offisielle miljømerker som Svanen og EU-blomsten. Kriteriene skal kunne veilede statlige virksomheter slik at de oppfyller miljøpolitikken for statlige innkjøp, jf. kapittel 3.1.

3.3.2 Oppdatere og videreutvikle øvrige verktøy og veiledninger

Panelet for miljøbevisste innkjøp har høsten 2006 gjennomgått de mest sentrale verktøy og veiledere som er tilgjengelig i Norge og internasjonalt, og vurdert nytte og brukervennlighet. På bakgrunn av dette har de kommet med råd om hvilke verktøy som bør videreføres, eventuelt oppdateres eller utvikles ytterligere, jf. anbefaling nr. 4/2006 fra panelet av 8.11.2006 "Gode verktøy for miljøbevisste innkjøp – en forutsetning for å lykkes". Miljøverndepartementet vil i 2007 bidra med finansiering til dette arbeidet

gjennom tilskudd til GRIP senter. Landbruks- og matdepartementet vil for øvrig også legge til rette for kompetansetiltak vedrørende økologisk mat.

3.3.3 Integrasjon av miljø i innkjøpsopplæringen

Panelet for miljøbevisste innkjøp har pekt på behovet for bedre å integrere miljøaspektene i innkjøpsopplæringen (høyskoler, kurs/etterutdanning og lignende). Panelet for miljøbevisste innkjøp skal i løpet av 2007 arbeide videre med å foreslå tiltak som kan fremme dette. Regjeringen vil vurdere eventuelle tiltak på bakgrunn av dette.

3.3.4 Kompetanse knyttet til etisk ansvar

Når det gjelder etiske/sosiale hensyn, mangler antakelig både kriterier og kompetanse i enda større grad enn for miljøhensyn. Barne- og likestillingsdepartementet vil få utformet en veileder for offentlige innkjøpere i hvordan de kan fremme etiske og sosiale krav, og etablere et opplærings- og rådgivningstilbud for innkjøpere i offentlig sektor.

3.3.5 Tiltak for å gjøre kompetansen tilgjengelig både sentralt og regionalt

Panelet for miljøbevisste innkjøp har pekt på et behov for å vurdere organiseringen av kompetansetilbudet for offentlige innkjøp, herunder pekt på tiltak for å gjøre kompetansen bedre tilgjengelig regionalt. Det vises bl.a. til anbefaling fra panelet nr. 6/2006 av 15.12.2006 "Grønt kompetanseløft i offentlige anskaffelser – hvordan sikre optimal oppbygging av kompetanse i de lokale innkjøpsmiljøene". Regjeringen vil se nærmere på dette og vil bl.a. vurdere hvordan kompetanse knyttet til miljø- og samfunnsansvar kan integreres i øvrige kompetansetiltak i regi av Fornyings- og administrasjonsdepartementet.

3.4 Særlig innovasjonsdrivende tiltak

TILTAK:

- ▶ Fremme tiltak som stimulerer til innovasjon og bærekraftig næringsutvikling, herunder fremme utnyttelse av forsknings- og utviklingskontrakter under Innovasjon Norge for å stimulere til samarbeid mellom bedrifter og offentlige kunder om miljøteknologi.
- ▶ Gjennom prosjekt i regi av Nordisk ministerråd vurdere internasjonale og nasjonale erfaringer knyttet til teknologidrivende anskaffelser i offentlig sektor, samt vurdere forslag til ytterligere initiativ for å fremme innovasjon av miljøteknologi gjennom offentlige anskaffelser, herunder nordisk samarbeid på området.

Miljøbevisste offentlige innkjøp kan bidra til å øke etterspørselen etter miljøteknologi og bidra til innovasjon og nye muligheter for næringslivet. Særlig teknologidrivende tiltak gjennom anskaffelser krever generelt høy kompetanse, klare mål og planlegging, og god kommunikasjon mellom innkjøper og leverandør. EU-kommisjonen har nylig utgitt en veileder om å bruke innovative løsninger i offentlige innkjøp⁸.

Over statsbudsjettet bevilges det 245 millioner kroner til forsknings- og utviklingskontrakter i 2007. Midlene disponeres av Innovasjon Norge. Et av formålene med midlene til å stimulere forsknings- og utviklingssamarbeid mellom norske leverandørbedrifter og offentlige kunde partnere.

⁸ Veilederen finnes på: http://ec.europa.eu/information_society/research/pre_commercial_procurement/index_en.htm

3.5 Rapportering og data

TILTAK:

- ▶ Pilotprosjektet StatRes-miljø skal i første omgang vurdere om det er mulig å utvikle statistikk knyttet til energibruk og avfall for statlig sektor.
- ▶ Utvikle veiledning knyttet til øvrige indikatorer som kan brukes internt i den enkelte virksomhet bl.a. som styringsverktøy og for å synliggjøre resultater for offentligheten.
- ▶ GRIP senter skal i 2007 gjennomføre enkle statusundersøkelser knyttet til prioriterte produktområder.
- ▶ I løpet av 2009-2010 skal det gjennomføres en mer omfattende statusundersøkelse knyttet til miljø- og samfunnsansvar i offentlige innkjøp, herunder etterlevelse av miljøpolitikken for statlige innkjøp. Det legges vekt på å knytte denne opp til tilsvarende undersøkelser i EU.

Innledning

Det er et behov for statistikk og data knyttet til miljø- og samfunnsansvar i offentlige innkjøp, både internt i den enkelte virksomhet og på nasjonalt nivå. I den enkelte virksomhet vil det være behov for noen indikatorer og interne rapporteringsrutiner som gir ledere de nødvendige styringsverktøy. På nasjonalt nivå er det ønskelig på sikt å utvikle noen få robuste indikatorer som viser om utviklingen går i riktig retning. Med robuste indikatorer menes indikatorer som kan synliggjøre utviklingen i miljø/naturressursbelastningen fra statens innkjøp og drift over tid, f.eks. utviklingen i energibruk, bidrag til klimagassutslipp, utslipp av helse- og miljøfarlige kjemikalier, og utvikling i avfallsmengdene. Det vil også være behov for enkeltundersøkelser som viser om målene og intensjonene i handlingsplanen oppnås. Ved utvikling av eventuelle nye indikatorer og rapportering vil det legges vekt på å begrense virksomhetens administrative kostnader så langt som mulig.

Statistikk knyttet til offentlige innkjøp er generelt mangelfull i Norge. Dagens regnskapssystem for staten er ikke innrettet mot å skaffe datagrunnlag for fordeling av f.eks. driftsutgiftene i statlig sektor på ulike produktkategorier eller miljøbelastningen knyttet til statens drift og innkjøp.

Statsregnskapet settes opp etter samme kapittel- og postinndeling som i Stortingets vedtatte statsbudsjett og innebærer at miljøvennlige statlige innkjøp ikke fremgår, med mindre disse budsjetteres på særskilte budsjettposter.

KOSTRA (KOMMune-STat-RApportering) gir informasjon om kommunale tjenester og bruk av ressurser på ulike tjenesteområder. Informasjonen blir registrert og sammenstilt for å gi relevant informasjon til beslutningstakere både nasjonalt og lokalt. Informasjonen skal gi bedre grunnlag for

analyse, planlegging og styring, og herunder gi grunnlag for å vurdere om nasjonale mål oppnås. Data om kommunale innkjøp inngår i kommuneregnskapene. Regnskapene skiller ikke ut miljøvennlige innkjøp.

3.5.1 Bedre statistikk og rapportering gjennom StatRes

Fornyings- og administrasjonsdepartementet tok i 2005 initiativet til prosjektet StatRes som skal bedre kunnskapen om statlig ressursbruk, aktivitet og resultater, herunder kvalitet og effektivitet i staten. Prosjektet gjennomføres av Statistisk sentralbyrå, og miljø er valgt ut som et av fire pilotområder (StatRes-miljø). Målet med StatRes-miljø er i løpet av 2007 å utvikle forslag til statistikk og indikatorer for avfallshåndtering og forbruk av energi til oppvarming i staten.

3.5.2 Veiledning om indikatorer og rapportering til internt bruk i virksomhetene

Det er utviklet relativt lite nasjonal veiledning knyttet til indikatorer/rapporteringsrutiner om miljø- og samfunnsansvar til bruk internt i den enkelte virksomhet. I Miljøverndepartementets veileder for Grønn stat ble det foreslått fire indikatorer knyttet til innkjøp, energibruk, transport og avfall. Det er behov for å se nærmere på om disse indikatorene virker etter hensikten. Dette arbeidet skal bl.a. sees i sammenheng med EU-kommisjonens arbeid med indikatorer for miljøbevisste offentlige innkjøp og FNs frivillige rapporteringssystem Global Reporting Initiative (GRI). GRI er et FN-initiert rammeverk for frivillig rapportering om økonomiske, miljømessige og sosiale resultater i en virksomhet. GRI er en viktig mekanisme for å gjennomføre målet om bedrifters samfunnsansvar, og rapporteringsreglene er allerede utprøvd i en rekke av verdens største bedrifter. Det er utviklet egne retningslinjer for offentlige virksomheter.

Regjeringen ser det som særlig ønskelig å vurdere/prøve ut indikatorer knyttet til statlige virksomheters bidrag til klimagassutslipp og bruk av helse- og miljøfarlige kjemikalier i staten. GRIP sender arbeider bl.a. med å utvikle modeller og verktøy for klimaregnskap i næringslivet, og dette arbeidet vil også brukes

for å vurdere indikatorer for bruk internt i offentlige virksomheter.

Veiledning knyttet til interne indikatorer for den enkelte virksomhet vil for øvrig sees i sammenheng med arbeidet knyttet til StatRes-miljø, bl.a. knyttet til energi og avfall. Panelet for miljøbevisste innkjøp kan også være rådgivende i arbeidet med indikatorer. Det vil vurderes om enkelte indikatorer på sikt skal gjøres rapporteringspliktige for statlig sektor.

3.6 Regelverk - Lov om offentlige anskaffelser

TILTAK:

- ▶ Bidra til økt kjennskap til kravene i regelverket knyttet til miljø og livsløpskostnader, samt hvordan konkrete miljøkrav kan stilles i henhold til regelverket. Dette skal også integreres i øvrig opplæring knyttet til regelverket, bl.a. i regi av Fornyings- og administrasjonsdepartementet.
- ▶ Barne- og likestillingsdepartementet vil med bistand fra Fornyings- og administrasjonsdepartementet kartlegge hvilket handlingsrom som finnes for å stille etiske og sosiale krav innenfor dagens regelverk for offentlige innkjøp

Loven om offentlige anskaffelser er et sentralt fundament for arbeidet med miljø- og samfunnsansvar i offentlige anskaffelser. Loven stiller krav om at det ved planlegging av den enkelte anskaffelse skal tas hensyn til livssyklus-kostnader og miljømessige konsekvenser av anskaffelsen (loven § 6). Denne bestemmelsen ble innført i norsk regelverk i 2001. Parallelt med dette er det klargjort gjennom forskrift og praksis at det er stor anledning til å stille ulike former for miljøkrav. Regelverket er dermed på plass som et grunnlag for å stille miljøkrav.

Nærings- og handelsdepartementet utarbeidet i 2004 en veileder for Miljø og for offentlige anskaffelser. EU utgav i 2004 en håndbok for miljø- og offentlige innkjøp "Buying Green". Denne håndboken er tilgjengelig på EU-språkene, herunder dansk, svensk og engelsk. Fornyings- og administrasjonsdepartementet har også i 2006 gitt ut en veileder til de nye reglene om offentlige innkjøp hvor bl.a. etiske/sosiale krav er omtalt.

Barne- og likestillingsdepartementet vil med bistand fra Fornyings- og administrasjonsdepartementet kartlegge hvilket handlingsrom som finnes for å stille etiske og sosiale krav innenfor dagens regelverk for offentlige innkjøp.

3.7 Internasjonalt samarbeid

Miljøbevisste offentlige innkjøp er et prioritert område internasjonalt, og ny politikk utvikles stadig i en rekke land. FN, OECD, EU og Nordisk ministerråd har satt miljøbevisste offentlige innkjøp høyt på dagsorden.

Det er etablert en arbeidsgruppe for bærekraftige offentlige innkjøp som en del av FNs Marrakech-prosess for bærekraftig produksjon og forbruk. Gruppen, som ledes av Sveits, ser på mulighetene for å utvikle et internasjonalt kompetanseopplegg for nasjoner og organisasjoner for å styrke bærekraftige offentlige innkjøp. Norge deltar i denne gruppen.

EU-kommisjonen har oppfordret EUs medlemsstater til å utarbeide nasjonale handlingsplaner for å øke omfanget av miljøbevisste innkjøp i offentlig sektor. Flere land har utarbeidet slike handlingsplaner, bl.a. Sverige og England.

Nordisk ministerråd har satt miljøbevisste offentlige innkjøp høyt på dagsorden. De nordiske landene vil bl.a. bedre samarbeidet med utvikling av innkjøpskriterier for miljøbevisste offentlige innkjøp, og Norden vil også bidra i EUs arbeid med slike kriterier.

4. Økonomiske og administrative konsekvenser

Generelt

Tiltak knyttet til sosiale/etiske hensyn er knyttet til utredning, veilednings- og rådgivingsoppgaver finansiert av Barne- og likestillingsdepartementet.

Når det gjelder miljøansvar, er målet med handlingsplanen å legge til rette for kompetanse og tiltak som fremmer minimering av miljøbelastningen ved innkjøp i offentlig sektor, samtidig som de totale kostnadene for offentlige virksomheter i et livsløpsperspektiv også blir lavest mulig. For enkelte produktgrupper som er prioritert for miljøhensyn, kan tiltak medføre økte kostnader for virksomhetene. Dette gjelder særlig økologisk mat som generelt sett har en høyere pris enn mat fra konvensjonelt landbruk. For økologisk mat har regjeringen som mål at 15 % av matproduksjon og matforbruket skal være økologisk i 2015. Det vil være opp til den enkelte virksomhet å vurdere kostnadsaspektet ved innkjøp av økologisk mat.

Tiltakene i handlingsplanen vil også medføre kostnader til utarbeidelse av kompetansetiltak. Disse kostnadene vil i første omgang dekkes gjennom ordinære tilskudd til GRIP senter over statsbudsjettets kap. 1400 post 73, samt annen finansiering av arbeidet til Panelet for miljøbevisste innkjøp. I 2007 er tilskuddet til GRIP senter for arbeid med miljøhensyn i offentlige innkjøp og miljøledelse i offentlige virksomheter på ca. 8 millioner kroner.

For virksomhetene vil implementering av handlingsplanen kunne medføre noen administrative og

økonomiske konsekvenser i form av kompetanseheving og tilrettelegging for bedre interne styrings-systemer. Disse tiltakene er ment å utløse langsiktige positive effekter for virksomhetene. Miljøinformasjonsloven gir bl.a. offentlige virksomheter en plikt til å ha kunnskap om forhold ved virksomheten som kan medføre en ikke ubetydelig påvirkning på miljøet. Tiltakene i handlingsplanen vil bl.a. bidra til at offentlige virksomheter har slik kunnskap.

Miljøledelse i staten

Handlingsplanen legger opp til videreføring av miljøledelse i staten. I dag er det ca. 10–20 % av statlige virksomheter som ikke har startet opp arbeidet med å innføre et enkelt system for miljøledelse. For statlige virksomheter med betydelige miljøkonsekvenser oppfordres det til å innføre tredjeparts sertifiserte miljøledelsessystemer. Innføring av tredjeparts sertifiserte miljøledelsessystemer medfører kostnader for den enkelte virksomhet. For å bli sertifisert etter det internasjonale miljøledelsessystemet ISO 14001 eller verifisert etter den europeiske ordningen EMAS vil førstegangskostnader for virksomhetene kunne ligge i størrelsesorden 20 000 kroner for små og mellomstore virksomheter og opp mot 200 000 kroner for de aller største (500 ansatte og komplekse virksomheter). De årlige oppfølgingsrevisjonene er antatt å være ca. 50–70 % av førstegangsrevisjonene. Innføring av slike systemer gir gevinster for virksomheten i form av bedre kvalitet og kontroll og oppfølging av de interne styringssystemene. Gevinstene og kostnadene må avveies i det enkelte tilfellet.

Miljøpolitikk for statlige innkjøp

Miljøpolitikken er utformet for å gi statlige virksomheter retningslinjer og hjelp i arbeidet med å stille gode miljøkrav i anbud og innkjøp for øvrig.

Unngå kjøp av byggematerialer som inneholder stoffer på myndighetenes prioritetsliste for miljøgifter eller relevante stoffer som er oppført på SFTs liste over helse- og miljøfarlige stoffer man skal være spesielt oppmerksom på Obs-listen. Dersom det er utarbeidet miljømerkingskriterier (Svanen eller EU-blomsten) for en produktgruppe bør det velges produkter som oppfyller kriteriene.

En vesentlig del av helse- og miljøfarlige stoffer som brukes i Norge, brukes innen bygge- og anleggsbransjen. Regjeringens liste over prioriterte miljøgifter omfatter 25 konkrete stoffer/stoffgrupper der det er satt nasjonale mål om at utslipp skal stanses eller reduseres vesentlig innen konkrete frister. De fleste av disse stoffene kan utgjøre et problem ved ombygging og riving av bygg som skal avhendes på en miljøvennlig måte. Kravet medfører at statlige innkjøpere må ha særlig aktsomhet knyttet til disse stoffene. I tillegg til disse kan andre relevante helse- og miljøfarlige kjemikalier være oppført på SFTs liste over helse- og miljøfarlige kjemikalier man skal være spesielt oppmerksom på – Obs-listen, eller tatt hensyn til i miljømerkingskriteriene til Svanen eller EU-blomsten. Disse kriteriene bør så langt som mulig legges til grunn ved innkjøp av byggematerialer.

Det er ingen direkte sammenheng mellom kostnad og miljøvennlighet. For noen produkter viser undersøkelser at det er lønnsomt med miljøvennlige produkter, mens for andre produkter kan prisene være høyere. Det er viktig å ta hensyn til at fremtidige kostnader til sanering av farlige stoffer i bygninger kan reduseres ved bevisste valg i innkjøpsprosessen. Utgiftene knyttet til fjerning av PCB-holdige kondensatorer i lysarmatur er et eksempel på dette. Det vil utvikles anbefalte produktkriterier som skal hjelpe innkjøperne å stille krav som bidrar til gode miljømessige og økonomiske beslutninger i et livsløpsperspektiv.

I byggeprosjekter stille konkrete krav til energibruk, f.eks. i form av kWh pr. m². Stille krav til at energiforsyningen til oppvarming baseres på annet enn elektrisk og fossilt brensel. Kravene bør være strengere enn minimumskravene i teknisk forskrift.

Teknisk forskrift stiller minimumskrav til energibruk. Det forventes at statlige virksomheter legger opp til å strekke seg lengre enn disse. Ved å stille konkrete krav til energibruk i en tidlig fase i byggeprosjekter sikrer man en god behovsvurdering og kan legge til rette for energieffektive løsninger i bygget som helhet. Dette bidrar til gode miljø- og økonomiske valg. Dette er allerede et krav i Teknisk forskrift om at behov for oppvarming av rom og vann skal, når det er teknisk og økonomisk mulig, så langt som mulig dekkes av andre energikilder enn elektrisitet og fossile brensl.

Siden dette kravet er helt nytt, er det likevel valgt å ta det med i miljøpolitikken for statlige innkjøp. Det vil også legges til rette for veiledende produktkriterier eller anbudsgrunnlag for dette punktet.

Det skal ikke benyttes trevirke med tropisk tømmer verken i selve bygget eller i materialer som brukes i byggeperioden. De tropiske skogområdene i Sørøst-Asia, Afrika og Latin-Amerika utgjør jordas kjerneområder både for biologisk mangfold og klimaregulering gjennom binding av karbon. Samtidig utnyttes store deler av disse skogressursene på en ikke-bærekraftig måte. Gjennom de siste 20 årene har avskoging utradert nærmere 150 000 km² tilsvarende nesten halvparten av Norges areal hvert år. 20 % av klimagassutslippene kommer ifølge FNs klimapanel (IPCC) fra avskoging. Ikke-bærekraftig og ulovlig hogst og handel med tropisk skog ødelegger også leveområder for urfolk og fattige skogavhengige folkegrupper i deres tradisjonelle leveområder. Regjeringen ønsker å stoppe all handel med tropiske skogprodukter som ikke er bærekraftig, eller som er ulovlig hugd. Det finnes i dag ingen internasjonale eller nasjonale sertifiseringsordninger som kan gi god nok sikkerhet for at trevirke som importeres er lovlig og bærekraftig hugget. Regjeringen stiller derfor krav til statlige etater og virksomheter om å ikke benytte trevirke med tropisk tømmer. Tiltaket har ikke nevneverdige økonomiske konsekvenser.

I byggeprosjekter sette mål om minst 60–80 vektprosent kildesortering (inklusive riving eksklusive byggeprosjekt). Ved riving, ombygging og rehabilitering stille krav til miljøkartlegging for å hindre feildisponering av helse- og miljøfarlige kjemikalier.

Føringen får ikke nevneverdige økonomiske konsekvenser ut over det som er dagens praksis og som

må forventes av statlige virksomheter knyttet til forsvarlig håndtering av helse- og miljøfarlige kjemikalier.

Arkitekter, rådgivere og entreprenører skal dokumentere opplæring/kurs i miljøriktig prosjektering og bygging. Kompetanse hos arkitekter, rådgivere og entreprenører om miljøriktig prosjektering og bygging er sentralt for å kunne utløse potensialet for minimering av miljøbelastningene i byggeprosjektene, samtidig som de totale kostnader i livsløpet minimeres. Slik kompetanse mangler flere av de relevante aktørene på markedet, men det er også mange som har slik kompetanse.

Det skal velges kjøretøy med lave CO₂-utslipp, NO_x-utslipp og utslipp av partikler. Ved innkjøp og leasing av personbiler, med unntak av utrykningskjøretøy og andre kjøretøy med spesielle funksjonskrav, er en maksimumsgrense på 120-140 g/CO₂/km retningsgivende i 2008. Det kan være aktuelt å redusere grensen i påfølgende år. Det vil vurderes å arbeide for at alle statlige biler skal gå på CO₂-fritt eller CO₂-nøytralt drivstoff innen 2020. Dieseler skal ha partikkelfilter. Støysvake, lettrullende og piggfrie dekk skal så langt som mulig velges.

Biler med lave CO₂-utslipp er ofte biler med lave drivstoffkostnader. Drivstoffkostnadene utgjør om lag 20 % av bilholdkostnadene ifølge opplysningsrådet for vegtrafikken, og lave drivstoffkostnader kan derfor medføre vesentlige økonomiske besparelser. Et krav på 120-140 g/CO₂/km er et krav som vil medføre vesentlig lavere CO₂-utslipp fra statens bilpark, samtidig som det er flere modeller som kan velges. I dag regner en med et gjennomsnittlig utslipp på 180 g/CO₂/km for personbiler. Det finnes i dag ingen fyllestgjørende oversikt over antall og type kjøretøy i statlige virksomheter som vil omfattes av disse kravene. GRIP har estimert dette antallet konservativt til 5 200 kjøretøy. Utrykningskjøretøy og andre med spesielle funksjonskrav hos f.eks. Forsvaret, politiet og helseforetakene, er ikke medregnet. Kjøretøy hvor sikkerhet vektet spesielt, f.eks. kjøretøy som benyttes i kriminalomsorgen og ved Statsministerens kontor, er heller ikke medregnet.

Forsvaret, helseforetakene, Arbeidstilsynet, Utlendingsdirektoratet, fylkesmannsembetene, Toll og avgiftsetaten, Kystverket, Departementenes service-senter, Statsbygg, Forsvarsbygg, Mattilsynet,

kriminalomsorgen, politi og lensmenn, Husbanken, statlige universiteter og høyskoler, Statskog, Norges vassdrags- og energidirektorat, Jernbaneverket, Luftfartstilsynet, Statens vegvesen, Post- og teletilsynet, Statens jernbanetilsyn, Norad og utenriksstjenesten er blant statlige virksomheter som i betydelig grad eier eller leaser biler. Beregninger utført av GRIP basert på et gjennomsnittlig utslipp på 180 g/CO₂/km i snitt for statens bilpark, en kjørelengde på 12 000 km pr. år og en drivstoffpris på 10 kroner pr. liter, viser følgende kostnadsbesparelser for 140 g/CO₂/km over handlingsplanens virkeperiode:

- CO₂ utslipp redusert med 4 500 tonn (20 % reduksjon)
- Drivstoffkostnader redusert med 20 millioner kroner

I tillegg kommer en potensielt lavere anskaffelsesverdi og driftskostnad for de mer miljøvennlige bilene. Etter regjeringens endring av bilavgiftene kan differansen komme opp i 20 000 kroner i forhold til en bil med mindre miljøvennlige egenskaper og i samme klasse.

Oslo kommune har i norsk sammenheng vært en foregangskommune ved å sette absolutte minimumskrav på 140 g/CO₂/km til utslipp fra biler som kjøpes inn, med positive erfaringer knyttet til økonomiske innsparinger, jf. boks 3. Nå følger mange kommuner etter og ber om biler som slipper ut mindre enn 140 g/CO₂/km.

Kravet på 120-140 g/CO₂/km er retningsgivende, og utrykningskjøretøy og andre kjøretøy med spesielle funksjonskrav er unntatt fra kravet. Dette medfører at virksomheter som har særlige behov for andre biltyper enn dem som er tilgjengelig innenfor kravet, ikke omfattes. Miljøhensyn i denne sammenheng er ikke forventet å gå ut over bruksnytt.

Støy fra vegtrafikk er et av de største ennå uløste lokale miljøproblemer. Dekkstøy er en hovedkilde. Det er stor spredning i støynivåene fra bildekk som produseres i dag, og sterkt ønskelig at det velges mest mulig støysvake bildekk ved innkjøp. I en større studie om støysvake bildekk som ble utarbeidet for EU-kommisjonen i 2006, kunne man ikke påvise nevneverdige merkostnader knyttet til støysvake dekk. Lettrullende dekk bidrar til mindre

drivstoffbruk og dermed lavere CO₂-utslipp. Prisen på dekkene er generelt konkurransedyktige.

Det skal kjøpes FN-godkjente klimakvoter for å motsvare utslippene fra statsansattes internasjonale flyreiser. Det skal legges vekt på å øke bruken av e-møter som erstatning for tjenestereiser når dette er hensiktsmessig.

Regjeringen går inn for at staten skal kjøpe klimagasskvoter for å dekke CO₂-utslipp ved statsansattes tjenestereiser med fly internasjonalt. I dag eksisterer det imidlertid ikke systemer som gir god oversikt over statsansattes utenlandsreiser. Det er derfor gjort et anslag på samlet reisevirksomhet, og det er på dette grunnlag lagt opp til å bruke samlet 12 mill. kroner for å dekke antatt kjøp av kvoter for statsansattes reiser i 2007. Regjeringen ønsker å etablere et system for innsamling av data for å beregne statsansattes tjenestereiser med fly internasjonalt som gir grunnlag for kvotekjøp fra 2008. Dette kan gjøres ved å etablere en ordning hvor informasjonsgrunnlaget kan hentes ut av lønssystemene i statlige virksomheter. Dette nødvendiggjør imidlertid en omlegging av lønssystemene, og kostnaden for å foreta de nødvendige endringene er estimert til anslagsvis 3 mill. kroner. Det antas at de nødvendige endringene vil kunne være gjennomført innen utløpet av 2007, og at de ulike lønssentralene etter dette kan pålegges å registrere og rapportere om statsansattes reiseaktivitet med fly til utlandet. Det legges til grunn at den nevnte løsningen ikke vil innebære økt ressursbruk knyttet til registrering av den enkelte reise, verken for den enkelte ansatte eller for den enkelte virksomhet, jf. St.prp. nr. 69 (2006-2007) Tilleggsbevilgninger og omprioriteringer i statsbudsjettet 2007.

Bruk av e-møter som erstatning for tjenestereiser når dette er hensiktsmessig, kan medføre vesentlige reduksjoner i CO₂-utslipp og kostnadsbesparelser. Dette er noe statlige virksomheter bør legge til rette for.

Det skal velges IKT-utstyr med lavt energiforbruk, lavt innhold av helse- og miljøskadelige kjemikalier og med oppgraderingsmuligheter. E-samarbeid skal vektlegges ved valg av utstyr.

Ved valg av IKT-utstyr er det potensial for vesentlige miljøbesparelser, som også kan være lønnsomme for den enkelte virksomhet, jf. boks 3 med eksempel fra Nordland fylkeskommune.

15 % av matforbruket skal være økologisk i 2015.

Økologisk mat har ofte en høyere pris enn mat fra konvensjonelt landbruk. For økologisk mat har regjeringen som mål at 15 % av matproduksjonen og matforbruket skal være økologisk i 2015. Det vil være opp til den enkelte virksomhet å vurdere kostnadsaspektet ved innkjøp av økologisk mat.

Krav til tekstiler.

Tekstiler kan ha en betydelig miljøbelastning, bl.a. knyttet til helse- og miljøfarlige kjemikalier. EU-blomsten har bl.a. utviklet kriterier for tekstiler. Ifølge informasjon fra Stiftelsen Svanen medfører ikke dette økte priser på klær som er merket med EU-blomsten.

Så langt som mulig skal kopipapir, konvolutter og trykksaker tilfredsstillende miljømerkinskravene til Svanen eller EU-blomsten. Kopipapir, konvolutter og trykksaker skal være laget av returpapir.

Tiltaket vil ikke medføre nevneverdige økonomiske konsekvenser. Undersøkelser gjennomført av GRIP viser at ca. 80 % av papir som kjøpes inn i offentlige virksomheter, er miljømerket.

Krav til kontormøbler og -rekvisita, renhold og hoteller.

Kravet til kontormøbler og -rekvisita, renhold og hoteller omfatter så mange produkter at det ikke er mulig å gi noen særskilt vurdering. Det skal utarbeides veiledende kriterier som hjelper innkjøpere å ta gode miljøvalg og gode økonomiske beslutninger.

Eksempel på svanemerket PC.

Utgitt av: Miljøverndepartementet,
Fornyings- og administrasjonsdepartementet og
Barne- og likestillingsdepartementet

Offentlige institusjoner kan bestille flere
eksemplarer av denne publikasjonen fra:
Departementenes servicesenter
Kopi- og distribusjonsservice
www.publikasjoner.dep.no
E-post: publikasjonsbestilling@dss.dep.no
Telefaks: 22 24 27 86

Oppgi publikasjonskode: T-1467 B
ISBN 978-82-457-0416-7
Design og illustrasjon: Gjerholm design
Utgitt: 06/2007